

ΔΙΑΛΕΧΤΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΑΠΟ ΤΟ «ΓΥΠΑΡΗ»,¹

νωστές είναι οι χώρες, που μὴν ἔχοντας ἀκόμα γνω-
ρίσει τὴ δεσποτεία τοῦ Τούρκου ἔξακολουθοῦν καὶ
μετὰ τὴν Ἐλευθερίαν νὰ μᾶς στέλνουν μηνύματα κάποιου
πνευματικοῦ βίου: ἡ Ρόδος, ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη. Τὴ
Ρόδο τὴ βαστοῦν ἀκόμη οἱ Φράγκοι ἱππότες, τὴν
Κύπρο οἱ Λουζιτιανὸν καὶ ἀπὸ τὸ 1489 οἱ Βενετοί, τὴν
Κρήτη οἱ τελευταῖοι αὐτοί. Ἡ ἔξουσία τοῦ Τούρκου στὰ
1522 ἐπεχτείνεται καὶ στὴ Ρόδο, σβήνοντας ἐκεῖ κάθε—
ἔστω καὶ ἀσθενικὴ—σπίθα πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ Κύπρος,
ἰδίως ἀφότου προσαρτήθηκε στὸ κράτος τῆς Γαληνοτάτης
Δημοκρατίας, δείχνει κάποιες δημιουργικότερες τάσεις στὴν
περιοχὴ τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Ἡ εὐνοϊκὴ ἐπί-
δραση λαοῦ καλλιεργημένου γίνεται ἀρκετὰ φανερὴ. Σο-
νέτια τοῦ Petrarca μεταφράζονται μὲ δεξιότητα σημα-
τικὴ ἢ καὶ γίνονται πρότυπα γιὰ λογοτεχνικὴ πῶ πέρα
δημιουργία. Ἀλλὰ καὶ ἡ Κύπρος στὰ 1571 ἀκολουθεῖ τὴν
τύχη τῆς Ρόδου καὶ ἔτσι ἡ Κρήτη μόνον μένει ἡ χώρα ἐκείνη,
πού μὲ πῶ χεροπιαστὰ ἀποτελέσματα γνώρισε τὴ βενε-
τικὴ ἐπίδραση.

¹ Ἡ ἐργασία μου αὐτὴ μὲ μερικὲς ἀκόμη σχετικὲς παρατηρήσεις
μου γιὰ τὰ χειρόγραφα τοῦ «Γύπαρη», πού πρόκειται ἀλλοῦ νὰ
δημοσιευτοῦν, ἀποτελέσει ὁμιλίαν, πού ἐγινε στίς 9 Φεβρουαρίου
1935, διοργανωμένη ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν στὴν
αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τέσσερις αἰῶνες κράτησαν τὴν Κρήτη οἱ Βενετοί. Κι ὅσοι ἂν δὲ λείψανε οἱ ἐσωτερικῆς ἀναστατώσεις μὲ τὰ φιλελεύθερα ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Κρητικῶν, ὅμως μὲ τὸν καιρὸ οἱ σχέσεις κατακτητῆ καὶ ὑπηκόου γίνονται ὁμολώτερες κ' ἢ πνευματικὴ γιὰ τοῦτο ἐπίδραση δείχνει σταθερώτερα τ' ἀποτελέσματά της. Καὶ στὸ 15^ο, ἀλλὰ ἰδίως στὸ 16^ο καὶ 17^ο αἰῶνα δημιουργοῦνται μὲ τὴ βενετικὴ ἐπίδραση ἔργα, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ μιλήσουμε γιὰ κρητικὴ λογοτεχνία. Ἡ ὡς τὰ τώρα ἔρευνα, ποὺ — πρέπει νὰ τὸ ποῦμε—εἶν' ἀκόμη στὴν ἀρχὴ της, ἔδειξε πὼς ἡ λογοτεχνία αὐτὴ τοῦ 15^{ου}, 16^{ου} καὶ 17^{ου} αἰῶνα δὲν καλλιεργήθηκε μὲ δουλικὴ πάντα μίμηση ἰταλικῶν ἔργων, ἀλλ' ἀποτελεῖ συχνὰ πραγματικὴ δημιουργία. Δὲ λείπουν βέβαια τὰ ἀνούσια κατασκευάσματα καὶ στὴν κρητικὴ λογοτεχνία κυρίως τοῦ 15^{ου} καὶ 16^{ου} αἰῶνα. Τὰ ποιήματα τοῦ Σαχλίκη, τοῦ Πικατόρου, τοῦ Σκλάβου, τοῦ Μπεργαδῆ, τοῦ Ἀχέλη δὲν εἶναι λογοτεχνικὰ ἀποχτήματα. Ἀλλ' ἀπὸ τὰ μέσα κυρίως τοῦ 16^{ου} αἰῶνα ἕως τὰ μέσα τοῦ 17^{ου}, ποὺ ἔγινε ἡ Κρήτη τουρκικὴ, δημιουργοῦνται καὶ ἔργα, ποὺ γνώρισαν μιὰν πλατύτερη ἀναγνώριση μέσα στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ Ἐρωτόκριτος, ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ἡ Ἐρωφίλη, ἡ Ὁμορφὴ Βοσκοπούλλα ἔγιναν ἐντρυφήματα τοῦ στερημένου ἀπὸ κάθε ἄλλῃ πνευματικὴ τροφὴ λαοῦ, ἀκόμη κ' ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ τόπου τῆς δημιουργίας των. Ὁ Ἐρωτόκριτος προπάντων, τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ γλωσσικὸ καὶ λογοτεχνικὸ μνημεῖο τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ἦταν δημοφιλέστατος.

Ἐχωριστὰ πρέπει νὰ τονιστῆ τὸ μάθημα, ποὺ πῆραν οἱ λογοτέχνες τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς δασκάλους των τοὺς Βενετοὺς ὡς πρὸς τὴ χρησιμοποίησιν τῆς μητρικῆς των γλώσσας, τοῦ κρητικοῦ ἰδιώματος, ποὺ κατόρθωσαν νὰ τὸ ἀναδείξουν πλούσιο λογοτεχνικὸ ὄργανο.

Ἡ βαθυτέρα ἐπίδρασις τοῦ ἀναγεννημένου βενετικοῦ πνεύματος πάνω στὴν κρητικὴ λογοτεχνία φανερῶνται ἰδίως στὰ θεατρικὰ ἔργα, ποὺ εἶναι γνωστὰ μὲ τὸ περιεχτικὸ ὄνομα «Κρητικὸν Θέατρον». Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ πρώτη

ἀναντίρρητα θέση παίρνει ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κατόπι ἔρχεται ἡ Ἐρωφίλη τοῦ Γεωργίου Χορτιάτη, ἔργο λιγώτερο δραματικό ἀπὸ τὸ πρότυπό του, τὴν Orbecche τοῦ G. Giraldi, ἀλλὰ ποὺ ἐνδιαφέρει ἐξαιρετικά γιὰ τὰ καθαντὸ λυρικά του μέρη, τὰ χορικά. Τρίτο στὴν ἀξία ἔρχεται τὸ ποιμενικὸ εἰδύλλιο Γύπαρης· τ' ἄλλα ἔργα: Φορτουνατός, Σιάθης, Ζήνων εἶναι μικρότερης ἀξίας. Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ὁ Γύπαρης.

Τὸ ἔργο τὸ ἔχει ἐκδώσει ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖνος Σάθας στὸ «Κρητικὸν Θέατρον» του (Βενετία 1879) μὲ βάση τὸ μόνον τότε γνωστὸ χειρόγραφο, τὸ Νανιανὸ κώδικα τῆς Βενετίας. Εὐτυχῶς δεύτερο χειρόγραφο τοῦ ἔργου τοῦ τέλους τοῦ 17^{ου} αἰῶνα βρέθηκε τελευταῖα καὶ ἀνήκει στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Μὲ βάση τὸ χειρόγραφο τῆς Βενετίας καὶ τὸ δεύτερο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ποὺ μᾶς εἶναι πολύτιμο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση πολλῶν χωρίων τοῦ Γύπαρη, ἐτοιμάζω κριτικὴ ἔκδοσι τοῦ ἔργου, ποὺ ἐλπίζω σύντομα νὰ δῆ τὸ φῶς.

Πότε ἀκριβῶς κι ἀπὸ ποιὸν γράφτηκε τὸ ἔργο δὲν ἔχει ἀκόμα ξεκαθαριστῆ ἀπὸ τὴν ἔρευνα· μπορούμε ὅμως νὰ τοποθετήσουμε τὴ δημιουργία του στὰ τέλη τοῦ 16^{ου} ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17^{ου} αἰῶνα. Ὁ ποιητὴς του ἦταν ἴσως ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο τῆς Κρήτης, γιὰτὶ κάτι τέτοιο μᾶς ἀφήνει νὰ μαντέψουμε ἓνα χωρίο τοῦ ἔργου (πράξι 3^η, στίχ. 212)¹, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ δυὸ βουνὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Ρεθύμνου. Τὸ ἔργο εἶναι συνθεμένο στὸ γνήσιο κρητικὸ ἰδίωμα τῆς ἐποχῆς, ποὺ παρουσιάζει ἐλάχιστες διαφορὰς ἀπὸ τὸ σημερινό.

Ὁ ποιητὴς τοῦ Γύπαρη, ὅσο κι ἂν τοῦ στάθηκαν πολῦτιμοι βοήθοι παλιότερα λογοτεχνήματα συγγενικά στὴν ὑπόθεσι Ἰταλικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς προέλευσης, ἔπλασε ἔργο, ποὺ ἀποκλειστικά στὸν ποιητὴ του δὲ χρωστᾶ λίγα, ποιητὴ ποὺ

¹ Ὅπως διορθώθηκε ἀπὸ τὸ μακαρίτη Στ. Ζανθουδίδη Byz.-Neugriech. Jahrb. 2 (1921), 75.

ΕΠ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΡΥΓΟΣ

δίχως ἄλλο ἦταν προικισμένος μὲ γνήσιο ποιητικὸ ταλέντο, μὲ ἱκανότητες ὄχι μηδαμινές γιὰ μιὰ ζωντανή, δροσερὴ ἀπεικόνιση σκηνῶν τοῦ ποιμενικοῦ βίου καὶ γιὰ μιὰ χαριτωμένη ἀφήγηση ¹. Οἱ ἐλευθεροστομίαι, ποὺ τόσο μᾶς στενοχωροῦν στὸ *Φορτουνατό*, τὴν κωμωδία τοῦ *Μάρκου Φωσκόλου* ², λείπουν ἀπὸ τὸ Γύπαρη ἢ σωστότερα ἀπαντοῦν πρὸς σπάνια.

Τὸ ἔργο πλέκεται γύρω ἀπὸ τὸν ἔρωτα τοῦ βοσκοῦ Γύπαρη γιὰ τὴν Πανώρια καὶ τοῦ συναδέρφου του Ἀλέξη γιὰ τὴν Ἀθούσα. Στὶς καρδιές τῶν κοριτσιῶν δὲ βρίσκουν ἀπήχηση τὰ αἰσθήματα τῶν ἐρωτευμένων παρὰ στὸ τέλος μονάχα, ὅταν ἡ θεὰ Ἀφροδίτη σὰν «ἀπὸ μηχανῆς θεός» πληγώνει μὲ τὰ βέλη τοῦ γιοῦ της τίς σκληρὲς βοσκοποῦλλες. Μὰ ὁ Γύπαρης εἶναι ποὺ προκαλεῖ τὸ περισσότερο ἐνδιαφέρον τοῦ ποιητῆ καὶ γι' αὐτὸ τ' ὄνομά του δίνει τίτλο στὸ ἔργο.

*
* *

Δὲν εἶναι λίγα τὰ χαριτωμένα μέρη τοῦ ἔργου. Ἐμένα ἐδῶ θ' ἀπασχολήσῃ ἢ ἀνάλυση τῆς δεύτερης πράξης καὶ μάλιστα μερικῶν σκηνῶν της, ποὺ εἶναι πολὺ ὁμορφα γραμμένες.

Ἄλλὰ πρὶν μποῦμε στὴ δεύτερη πράξη ἄσκοπο δὲν κρίνω νὰ ἰδοῦμε, ὅσο μπορούμε συντομώτερα, τί παρακολούθησε ὁ θεατὴς στὴν πρώτη πράξη.

Οἱ δυὸ ἐρωτευμένοι, Γύπαρης καὶ Ἀλέξης, θρηνοῦν γιὰ τὸν ἄτυχο ἔρωτά τους καὶ ὁ καθένας τους παραγορεῖ τὸν ἄλλο. Φτάνει στὸ ἀναμεταξὺ ἢ γιὰ Φροσύνη, ποὺ δίνει τὴν ὑπόσχεση στὸ Γύπαρη πὼς θὰ φροντίσῃ νὰ μετα-

¹ Πβ. ὅσα πολὺ σωστά παρατήρησε ὁ ἀγαπητός μου κ. *Λίνος Πολίτης* στὸ ἄρθρο *Γύπαρης* τῆς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας καὶ ὁ κ. *Μ. Valsα* (Βάλσας), *Le théâtre cretois au XVII siècle*, σελ. 17 - 18.

² Τὸ ἔργο δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸ *Στ. Ξανθοῦδιδη* (1922). Ἀνάλυση τοῦ ἔργου καὶ παρατηρήσεις σ' αὐτὸ δημοσίευσεν ὁ περυσινὸς «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», σελ. 131 - 149.

πειστή ἢ Πανώρια, πὺ οὔτε ν' ἀκούσῃ κὰν θέλει γιὰ τὸ Γύπαρι. Μένοντας μόνῃ ἢ Φροσύνῃ στὴ σκηνὴ λέει μονολογώντας πὺς οἱ ἄντρες ἀπὸ δική τους ἀνοησία ὑποφέρουνε στὸν ἔρωτα· κι' αὐτό, γιὰτὶ δὲ γνώρισαν καλὰ τῆς γυναικας τὴν ὑποκρισία.

Μὲ τὴ δευτέρῃ πράξῃ, πὺ περισσότερο μᾶς ἐνδιαφέρει, στὴν ἀρχὴ ὁ Γιαννούλης ἐλεεινολογεῖ τοὺς παντρεμένους, μακαρίζει τὸν ἑαυτὸ του, πὺ εἶναι χῆρος, μὰ δὲν εἶναι ἀπὸ κάθε στενοχώρια ἀπαλλαγμένος, γιὰτὶ ἔχει «θηλυκὸ παιδί»,

μηδ' ἄλλο καλλορρίζικο δὲν εἶχα σὰν ἐμένα,
ἀνὲν καὶ θηλυκὸ παιδί δὲν εἶχα καμωμένα. (B 41-42)

πὺ δὲν εἶναι ὑπάκουο, μόνο γυρίζει στὸ κυνήγι. Στὴν ὄρα πάνω φτάνει ἢ κόρη του ἢ Πανώρια καταστενοχωρημένη, πὺ λάβωσε ἕνα λάφι, μὰ αὐτὸ χάθηκε στὰ δάση. Ὁ πατέρας τῆς τὴ μαλώνει, πὺ βαρέθηκε τὸ σπίτι καὶ γυρίζει στὰ γκρεμνὰ καὶ τὰ δάση καὶ δὲ μοιάζει καθόλου τῆς μακαρίτισσας τῆς μητέρας τῆς, πὺ ἦταν τόσο προκομμένη. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξουμε τὴ φυσικότητα, πὺ δίνει στὸ Γιαννούλη ὁ ποιητής. Ἐνῶ πρωτύτερα ὁ πατέρας τῆς Πανώριας ἦταν ἐναντίον τῶν γυναικῶν καὶ τοῦ ἔγγαμου βίου, τώρα πὺ μαλώνει τὴν κόρη του τὰ ξέχασε ὅλα καὶ τῆς προβάλλει πρότυπο γιὰ μίμηση τὴ συχωρεμένη τὴ μητέρα τῆς.

Ὁ Γιαννούλης προσκαλεῖ ὕστερα τὴν κόρη του νὰ πάνε στὸ «μητᾶτο»

ν' ἀρμέξωμε τὰ πρόβατα καὶ τίβοτας νὰ φάμε. (B 126)

Αὐτὴ δέχεται καὶ μένει περιμένοντας τὴ φίλη τῆς τὴν Ἀθούσα. Ὁ Γιαννούλης φεύγει· αὐτὴ πλύνεται στὴ βρύση καὶ ξαπλώνει νὰ κοιμηθῇ.

Ὁ κτύπος τοῦ νεροῦ ἔτουνοῦ μὲ θέλει ἀποκοιμίσει
καὶ ἢ Ἀθούσα ὡσὰν ἐρθῇ καὶ μ' εὔρη, ἄς μὲ ξυπνήση.
(B 143-144)

Ἔχει ἀποκοιμηθῆ ἢ Πανώρια, ὅταν ἔρχεται στὴ σκηνὴ ὁ Γύπαρης (B 145). Μ' ἐξαιρετικὴ δεξιότητά μᾶς τὸν παρουσιάζει ὁ ποιητής. Ὁ Γύπαρης βλέποντάς την θὰ θρηνήσῃ γοερώτερα τὰ πάθη του. Πῶς θὰ φερθῆ ἀπέναντί της; Τί σκέψεις θὰ προβάλουν στὸ μυαλό του; Ποιῆς στὸ τέλος θὰ νικήσουν; Αὐτὰ θὰ μᾶς ζωγραφίσῃ ὁ ποιητής μὲ τὸ μονόλογο τοῦ Γύπαρη (στίχ. 145-240).

Ὡραιότατα παρομοιάζει στὴν ἀρχὴ τὸν ἑαυτό του μὲ λάφρι «δοξεμένο», πού μάταια τρέχει δῶ κ' ἐκεῖ

λογιάζοντας ἀνάπαυη στὸν πόνο του νὰ πάρῃ (B 148).

Τὸ ἴδιο κι αὐτός. Περπατεῖ μέρα καὶ νύχτα σὲ κάμπους, σὲ λιβάδια, σὲ γκρεμοὺς καὶ δάση,

μὰ σ' ὅποια μέρη καὶ ἂ διαβῶ κάνω χειρότερό μου
κ' ἐκεῖ πού ἐλπίζω γιατρικὸ πληθαίνω τὸν καημό μου,
γιατί ὅπου πάω ὁ Ἔρωτας γυρίζει καὶ ἀκλουθᾷ μου
κι ὀλημερνὶς στὸ λογισμό μου φέρνει τὴν κερά μου.

(B 157-160)

Κι ἀναρωτιέται τὴν ἀφορμὴ τῆς ἀσπλαγχνίᾳς της. Δὲν ἔχει ἀκόμα προσέξει τὴν Πανώρια; ὁ ποιητής μ' αὐτὸ μᾶς ὑποβάλλει πῶς ὁ Γύπαρης θρηνεῖ γιὰ τὴν ἀγάπη του κι ὅταν ἀκόμη δὲν τὴ βλέπει. Ἐξαφνα βλέπει τὴν κόρη.

Μὰ ποιὰ 'ναι ἐτούτη ἢ λυγερή, ὅπου στὰ χορταράκια
μὲ δίχως ἐγνοία χαίρεται τοῦ ὕπνου τὰ κανάκια;

(B 163-164)

Τώρα τὴν ἀντιλαμβάνεται:

Τούτ' εἶναι ἡ κορασίδα μου, τούτ' εἶναι ἡ πεθυμιά μου!
Τὰ σωθικά μου ἐσφάγησα κ' ἐρράισε ἡ καρδιά μου.
Τὰ μέλη μου ἐκοπήκασι, τὴν αἴσθησή μου ἐχάσα,
ἢ ἀναπνιά μου ἐκόντνε κι ὅλος ἀνατριχιάσα. (B 167-170)

Ὁ ἐρωτευμένος Γύπαρης πολλὰς φορὰς στὴ μοναξιά του εἶχε ἀποθυμήσει νὰ δῇ τὴν ἀγαπημένη του. Νὰ ὅμως πού τρομάζει τώρα πού τὴ βλέπει. Τὰ μάτια του τὴν ἀποφεύγουν· δὲν μποροῦν νὰ τὴν ἀντικρῦσουν κι ἀναγκάζεται νὰ τὰ παρακινήσῃ:

σιμώσετέ τση ἀντήρητα, δέτε, χορτάσετέ τη,
 κ' εἰς τὴν καρδιά μου πλιά βαθιά ξαναφυτέψετε τη!
 Τώρα κοιμᾶται ἀνέγνοιαστη καὶ δὲ μπορεῖ νά φύγη
 καὶ στανικῶ τση ἐπάρετε παρηγοριά ἐλίγη. (B 177-180)

Ἔρχεται κατόπι νά συγκρίνη τὰ μάτια του μὲ τὰ μάτια τῆς ἀγαπημένης του. Τὶ ἀντίθεση! Ἐκεῖνα εἶναι «φορτωμένα τὸν ὕπνο», ἐνῶ τὰ δικὰ του στάζουν δάκρυα φαρμακεμένα· ἀλλὰ καὶ κλεισμένα καθὼς εἶναι τὰ μάτια τῆς, πάλι «δοξεύουν» τὴν καρδιά του καὶ διασκορπίζουν τὸ νοῦ του. Καὶ διατυπώνει κατόπι τὸ πικρὸ του παράπονο: Γιατὶ ν' ἀποδώχνης τὸν ἔρωτά μου, τῆς λέει, καὶ νά μὴ δέχεσαι, ὥστε

τὰ χεῖλη μου στὰ χεῖλη σου τὰ κοκκινοβαμμένα
 νά ἐσμίγα καὶ τὰ δυὸ χορμιά νά ν' περιλαμπωμένα
 σὰ δυὸ δενδρά, πού σμίγουν καὶ ὁμάδι ξεφυτρῶνου
 καὶ ὁμάδι θρέφονται στὴ γῆ καὶ ὁμάδι μεγαλώνου
 κ' ἕνα πὼς εἶναι δείχνουσι; (B 187-191)

Καὶ ἀφοῦ ἔγινε λόγος γιὰ χεῖλη καὶ φιλιὰ, διατυπώνει μιὰν εὐχή:

χεῖλη γλυκιὰ καὶ ὀνόστιμα, στόμα μου μυρισμένο,
 καὶ ἕ: μου ἔτονε τὴν σήμερο σὰν πεθυμῶ δοσμένο
 τόση δροσιὰ φιλώντας σας νά πέψω στὴν καρδιά μου,
 νά πάφουσιν οἱ πόνοι μου κι ὅλα τὰ βάσανά μου.
 (B 193-196)

Ὁ Γύπαρης μακαρίζει τὰ χορταράκια, πού πάνω τους ἐξάπλωσε ἡ καλή του καὶ λέει:

νά ἔμου κ' ἐγὼ ἕναν ἀπὸ σᾶς ν' ἀγγίξω τοῦ προσώπου,
 ὅπου μπορεῖ τὴν πληρωμὴ νά δώση πᾶσα κόπου.
 (B 199-200)

Οἱ ἀνθοὶ τῶν χόρτων σήμερα:

παίρνουσι τόση χάρη
 μύσκο νά δρώνου τὸ ταχὺ καὶ ἀργὰ μαργαριτάρι
 καὶ τοὺς νεκροὺς νά γέρνουσι καὶ νά τοὺς ἀναστένου
 καὶ πλιά παρὰ τὸ μάλισμα πᾶσα πληγὴ νά γιαινέου.
 (B 201-204)

Τὰ χόρτα δὲ θὰ ἔχουν ἀνάγκη πιά τὴ δροσιὰ τοῦ νεροῦ

Ἄν λοιπὸν ἐγὼ γοητευμένος ἀπὸ τῆ χάρι σου καὶ τὴν ὁμορφιά σου θέλω νὰ σὲ κάμω ταίρι μου, δὲν πρέπει ἐσὺ ν' ἀρνηθῆς τὴν ἀγάπη μου.

Ὅμιένα! αὐτήνη ἡ ὁμορφιά, κόρη μου, τί ἀνιμένει;
 Τίος ἄλλου καλύτερα παρὰ ἀπὸ μέ τυχαίνει;
 Ποιὸς σοῦ δουλεύει πλειότερα; ποιὸς σ' ἀγαπᾷ καλλιὰ μου;
 Τίος γιὰ σένα καίγεται καρδιά σάν τὴν καρδιά μου;
 (B 311 - 314)

Στὴ στιχομυθία ποῦ ἀκολουθεῖ ἀνάμεσα Πανώριας καὶ Γύπαρη, ὁ τελευταῖος ἐπιμένει πὼς τῆ θέλει «γυναίκα του βλοητική», νόμιμη σύζυγο, μὰ ἡ Πανώρια τοῦ ἀπαντᾷ περήφανα:

ἐγὼ δὲ θεὲ νὰ παντρευτῶ κ' εὐρὲ ἄλλη κορασίδα. (B 323)

Ὁ Γύπαρης ἐπιμένει. Δὲν ἀξίζει νὰ πληρωθῆ ἡ ἀγάπη του μὲ θάνατο, γιὰτὶ χωρὶς ἄλλο θὰ πεθάνῃ ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸ του πόθο. Ἡ Πανώρια μὲ πονηριά καὶ φανερὴ ἀδιαφορία γιὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ Γύπαρη ἀπέναντί της τὸν ἐρωτᾷ, τί πρᾶμα νὰ εἶναι ἀραγε ἡ ἀγάπη, γιὰτὶ ποτὲ δὲν τὴ γνώρισε. Κ' ἔτσι μὲ τὴν ἀπάντηση τοῦ Γύπαρη δίνεται ἡ εὐκαιρία στὸν ποιητὴ νὰ δώσῃ μερικὸς ὠραίους χαραχτηρισμοὺς τοῦ ἔρωτα: Παράδεισος, ἀλλὰ συνάμα φωτιὰ καὶ λάβρα, ποῦ καίει τὴν καρδιά του.

Μὰ ἂν θέλῃς πλιὰ καλύτερα νὰ τὸ ξεκαθαρίσω,
 δὲν εἶν' ἡ ἀγάπη, κάτεχε, παρὰ καλὸ περίσσο,
 παρὰ ξεφάντωση πολλή, παρὰ χαρὰ μεγάλη
 σὲ δυὸ καρδιὲς ὅπ' ἀγαποῦ περίσσο μιὰ τὴν ἄλλη·
 μὰ 'ναι φωτιὰ ὄντας ἀγαπᾷ κιανεὶς κι αὐτὸς μισᾷται,
 γιὰτὶ στὸν ἄδη ζωντανὸς πὼς βρίσκεται λογᾷται.
 (B 343 - 348)

Καὶ φέρνει τὸν ἑαυτὸ του πρόχειρο παράδειγμα. Τὶ ἐλπίδα νὰ ἔχω, θρηνηῖ ὁ Γύπαρης, ἀπὸ μιὰ κόρη ποῦ

.. σ' ἐμὲ τὰ μάτια της χίλιες φωτιὲς πετοῦσι
 κι ὄλο μ' ἀναλαμπάνουσι κ' ἐκείνη δὲν κεντοῦσι;
 μιὰ ὅπου τσ' ἀγάπης τὴ θεὰ στὴν ὁμορφιά ταιριάζει,
 μ' ἀγάπη δὲ γροικᾷ ποτὲ καὶ πόθο δὲ λογιάζει;
 (B 367 - 370)

Γιατί δὲ γυρίζεις τὰ μάτια σου νὰ μὲ κοιτάξης; Μήπως γιατί δὲν μπορείς νὰ μὲ δῆς πὺν «τρέμω ὡσάν καλάμι δροσερὸ σὲ ταραχὴν ἀνέμω»; Ἐφοῦ μισεῖς ἐμένα, πὺν σ' ἀγαπῶ τόσο, φαντάζομαι τι μῖσος θὰ αἰσθανόσουνα γιὰ ἕνα σου ἐχθρό! Κι ὅμως τότε μόνο θὰ σβήσῃ τοῦ Γύπαρη ἡ ἀγάπη, ὅταν κ' ἡ ἀγαπημένη του πάσῃ νὰ εἶναι ὅ,τι εἶναι.

Τὰ ρόδα τοῦ προσώπου σου κ' οἱ κρῖνοι ἄς ξεραθοῦσι
κι ἄπ' τὸ γλυκὸ σου ἀνάμπλεμμα οἱ ἔρωτες ἄς σβηστοῦσι,
ἄς πέσουν οἱ πλεξοῦδες σου, τὸ στήθος σου ἄς μαυρίσῃ·
τότε κ' ἐμένα ἡ παιδωμὴ, ἂν τύχῃ, νὰ μ' ἀφήσῃ.

(B 397 - 400)

Τὸ ἄκουσμα τῶν φοβερῶν λόγων τοῦ Γύπαρη προκαλοῦν ἀνατρίχιασμα στὴν Πανώρια. Προτιμᾷ πρῶτα νὰ βγοῦν τὰ μάτια της καὶ κατοπιν νὰ χάσῃ τὴν ὁμορφιά της. Μὲ πόση συντομία ζωγράφισε ὁ ποιητὴς τὴ γυναικεῖα φιλαρέσκεια! Ἡ Πανώρια φεύγει κι ἀφήνει μόνο του τὸ δυστυχισμένο τὸ Γύπαρη.

Ἐν' ἄπ' τὰ ὠραιότερα μέρη τῆς δεύτερης πράξης εἶναι ὁ θρήνος — μονόλογος τοῦ Γύπαρη, πὺν ἀκολουθεῖ. Τὰ σκληρὰ λόγια τῆς ἀγαπημένης του τὸν πείραξαν πάρα πολύ. Τὸ πάθος του εἶναι τόσο μεγάλο, πὺν δὲν μπορεί νὰ βρῇ λύτρωση παρὰ μόνο στὸ θάνατο· καὶ πρὸς τὸ θάνατο βαδίζει. Ὁ τόσο ὠραῖος μονόλογος, πὺν εἶναι κ' ἕνας ἀποχαιρετισμὸς τοῦ μελλοθάνατου πρὸς τὸν κόσμον τοῦτο, πὺν τόσα τοῦ ἔδωκε φαρμάκια, ἀξίζει τὴν προσοχὴ μας. Σὲ ποιὸν ἄλλο θ' ἀποτείνει τὸ λόγο παρὰ στὸν Ἥλιο; Τὸν παρακαλεῖ νὰ μὴ χαρίσῃ τὸ φῶς του σήμερον στὴ γῆ, γιατί δὲν πρέπει νὰ δῆ μιὰ κόρη ἄσπλαχνη, πὺν βάλθηκε νὰ τὸν φέρῃ στὸ θάνατο. Τόσο οἰχτρῆ ἐντύπωση φαντάζεται πὺς καὶ στοὺς ἄλλους (καὶ στὸν Ἥλιο ἐπομένως) θὰ κάνῃ ἡ διαγωγή τῆς Πανώριας! Ποιὸν ἄλλον ὕστερον νὰ θυμηθῇ τὴν τελευταία στιγμὴ παρὰ τὸν Ἔρωτα, πὺν εἶναι ἡ αἰτία τῶν δεινῶν του; Ἐφοῦ τὸν χαραχτήρησεν «τοῦ κόσμου πείραξῃ, πάθος, φωτιά καὶ βάρος καὶ τῶν καημένων ὄλωνων τῶν κοπελλιάρων χάρο», τὸν προσκαλεῖ νὰ χαρῇ τώρα στὸ θάνατό του. Ἐκεῖνο πὺν ζητοῦσε τὸ πέτυχε. Μπορεῖ νὰ

Ὅταν πάη νὰ πέση στὸ σπαθί, τὰ τελευταῖα του λόγια εἶναι :

Καὶ σὺ σπαθί πὺν πάντοτε ἦσους βοηθός μου,
ἀλύπητα τὸ θάνατο, παρακαλῶ σε, δῶσ' μου.
Πανώρια μου, Πανώρια μου, Πανώρια μου, δροσίσου.
(B 525 - 527)

Τότε παρουσιάζεται στὴ μέση ἡ φίλη τῆς Πανώριας, ἡ Ἀθούσα, πὺν τὸν παρηγορεῖ καὶ τὸν κάνει ν' ἀλλάξη ἀπόφραση.

*
* *

Ὁρισμέν' ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀποσπάσματα, καθὼς παρατήρησε ὁ Σάθας¹, θυμίζουσι ἔργα τοῦ Λόγγου, τοῦ Θεοκρίτου, τοῦ Σοφοκλή ἀκόμη. Ἄλλα ἀποσπάσματα ἀπαντοῦν ὅμοια στὴν ἰταλικὴ κωμῶδια τοῦ Κρητικοῦ σπουδαστῆ Ἀντωνίου Πανδήμου, *Fede amogosa* πὺν δημοσιεύτηκε τὸ 1620 στὴ Βενετία. Γιὰ τὸ λόγον αὐτὸ κ' ἐπειδὴ δὲ φαίνεται πιθανὸ ὁ Γύπαρης νὰ εἶναι παλαιότερος τοῦ 1620, ὁ Σάθας εἶκασε πὺς ὑπῆρξε παλαιότερο δρᾶμα Γύπαρης, πὺν νεώτερό του διασκευὴ εἶναι αὐτὸς πὺν σώζεται. Ἄν ἡ εἰκασία τοῦ Σάθα εἶναι βάσιμη, δὲν μπορῶ νὰ βεβαιώσω. Ἐτοῦτο μόνον λέω· πὺς ἡ λογοκλοπία περνοῦσε τὰ χρόνια κεῖνα γι' ἀρετὴ τῆς βουκολικῆς ποιήσης. Κι ἄλλοι Ἰταλοὶ ποιητές, ἀλλὰ κι αὐτὸς ὁ Tasso σιὸν Ἀμύντα του μιμεῖται τὴ Λευκίπη τοῦ παλαιοῦ Τατίου.

*
* *

Ἐκεῖνο πὺν κάνει ἐντύπωση στὸ μελετητὴ τῶν παραπάνω κομματιῶν εἶναι τὸ ἄδοιο αἴσθημα, πὺν ὑπάρχει στὰ λόγια τοῦ ἐρωτευμένου Γύπαρη· κι ἀκόμη ἡ ἔλλειψη κάθε ἐπιτήδευσης στὴ σκέψη καὶ στὴ διατύπωση. Κουράζει μονάχα τὸ πλάτος τοῦ μονόλογου τοῦ Γύπαρη (στίχοι 145 - 240), καθὼς καὶ τῆς ἀπάντησός του στὴν Πανώρια (251 - 314), ἐλάττωμα συνηθισμένο σ' ὄλα τὰ σύγχρονα λογοτεχνικά ἔργα τῆς κρητικῆς παραγωγῆς. Τὸ μᾶκρος τοῦ τελευταίου

¹ Κρητικὸν Θέατρον, Προλεγόμενα, σελ. κς' κέξ.

ἀποχαιρετιστήριου τοῦ Γύπαρη (στίχοι Β 419-527) μᾶς φαίνεται φυσικώτατο· ὁ μελλοθάνατος εἶχε πολλοὺς ν' ἀποχαιρετήση, πολλὰς παραγγελιὰς ν' ἀφήσῃ· ἡ ψυχὴ του ζητοῦσε ἔστω καὶ μὲ τὰ πολλὰ λόγια ν' ἀναβάλλῃ τὴν ὀδυνηρὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου. Ἄλλὰ γιὰ τοὺς πλατυασμοὺς—ὅπου αὐτοὶ εἶν' ἐλάττωμα—δὲ μένουμε χωρὶς ἀποζημίωσι. Ἡ ποιητικὴ δύναμις τῶν κομματιῶν, πού ἀναλύσαμε, δὲν εἶν' εὐκαταφρόνητη. Οἱ πιτυχεμένες καὶ δυνατὲς παρομοιώσεις δὲν εἶναι λίγες στὸ στόμα τοῦ Γύπαρη. Μᾶς φανερώνουν τὸν ποιητὴ τοῦ ἔργου κάτι παραπάνω ἀπὸ συνηθισμένο Κρητικὸ λογοτέχνη τῆς ἐποχῆς του—ὅσο κι ἂν δεχτοῦμε πὼς παλιότερα πρότυπα μιμήθηκε. Ἄξιοπρόσεχτη εἶναι λόγου χάρις ἡ παρομοίωσις τοῦ ἔρωτευμένου μὲ πληγωμένο λάφι (στίχ. Β 145 κέ.), τοῦ ἔρωτικῶν ζευγαριοῦ μὲ δυὸ δέντρα, πού μαζί μεγαλώνουν (στίχ. Β 189 κέ.), τῆς ὀργῆς ἡ παρομοίωσις μὲ «ἀνεμικὴ», πού «σιγανεύγει» (στίχ. Β 251 κέ.). Ἄξιοπρόσεχτες ἀκόμη καὶ μερικὲς ἀντιθέσεις, μ' ὅλο πού δὲν εἶναι πολὺ πρωτότυπες: κοιμισμένη εἶναι ἡ Πανώρια κ' ἡ ἀγωνία δέρνει τὸ Γύπαρη (Β 145 κέ.)· καὶ στὰ μερικώτερα: τὰ μάτια τῆς Πανώριας εἶναι φορτωμένα τὸν ὕπνο καὶ τοῦ Γύπαρη φορτωμένα τὰ φαρμακερὰ δάκρυα (Β 181-182)· τὰ σφραλιστὰ μάτια τῆς κόρης, πού ἂν καὶ σφραλιστὰ «δοξεύουν» (Β 183 κέ.). Δὲν εἶναι λίγα τὰ εὐρήματα τοῦ ποιητῆ: ἡ σκέψις τοῦ Γύπαρη πὼς δὲ θέλησε ἡ Πανώρια τὸ στήθος του, γιὰτὶ ἤξερε πὼς εἶναι ματωμένο (Β 213-4)· ἡ σύστασις τοῦ Γύπαρη στὴν Πανώρια, ἂν τὸν σαϊτέψῃ (ὅπως τὸ θέλει ὁ Γύπαρης), νὰ προσέξῃ νὰ μὴν πληγώσῃ τὴν καρδιά του, γιὰτὶ ἡ ἴδια βρίσκειται μέσα (Β 277-8)· ἡ παιγνιδιάρικη προτροπὴ τοῦ Γύπαρη στὴν ἀγαπημένη του ν' ἀφήσῃ τὴν ὁμορφιά της γιὰ ν' ἀφήσῃ κ' ἐκεῖνος τὸν ἔρωτά του (Β 395-396)· ἡ παραγγελία στὸν Ἔρωτα νὰ γράψῃ μὲ τὴ σαίττα του στὸν τάφο τοῦ Γύπαρη τὴν αἰτία τοῦ θανάτου του (Β 445 κέ.)· τὸ κρέμασμα τοῦ φιαμπολιοῦ τοῦ Γύπαρη στὴ δάφνη γιὰ νὰ θυμίζῃ τὸ χαμό του (Β 511 κέ.)· ὅλ' αὐτὰ δείχνουν φανερὰ πὼς ἔχουμε μπροστά μας ἀληθινὸ συγγραφέα, γνήσιο ποιητῆ.